

РІЗНИМИ ШЛЯХАМИ ДО КРАСИ (іще дві недруковані п'єси В.Винниченка)

Саме так, об'єднавши назви двох недрукованих п'єс, хочеться назвати пошуки і знахідки Володимира Винниченка в царині драматургії. Наявні дослідження представили їх на рівні доступних текстів, та говорити про вичерпаність проблеми зарано. Особа митця і його творчість представлена в нинішньому дослідницькому дискурсі лише частково, поперше, через відсутність переконливих умов для повернення "американського" архіву (як відомо, Розалія Яківна Ліфшиць заповідала архів чоловіка *незалежній* Україні), подруге, через *недослідженість власних*. Видрукувана С.Михидою п'єса "Мохноноге"¹ була першим кроком до повернення втрачених кілець у ланцюгові драматургічного доробку письменника. Наступним і, сподіваємося, останнім стане поява драм "Різними шляхами" та "Дорогу красі", про які дослідник принагідно згадує у монографії "Слідами його експериментів" і які, підготовлені нами до друку, чекають на видання.

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України став "притулком" для двох творів², про які В.Винниченко "забув". Це аж ніяк не перебільшення, адже навіть поема "Софія" (у друці "Повія"), написана ще в гімназійні роки³ і далека від вершин художності, була видрукувана 1929 р. (Україна. — №5–6. — С.81–88). Про п'єсу ж "Різними шляхами" митець не обмовиться жодним словом. Немає її у переліку текстів в "Анотованій бібліографії", упорядкованій В.Стельмашенком⁴. Причини, мабуть-таки, в усвідомленні низького гатунку твору, авторському відсіюванні полови від зерен. Та й цензура працювала вправно. Про це можемо судити із записки, зробленої у 1911 р., яку знаходимо у тій самій архівній справі, що й п'єса. Її походження невідоме. На перший погляд, здалося, що її автор — сам Винниченко, який підписався псевдонімом, аби застерегти нащадків друкувати низькопробний твір. Але зіставлення почерків дало привід до сумніву: а чи не цензорська це робота? Тож приведемо її текст повністю: *"Недрукована драма Володимира Винниченка. Забороняється раз на все її друкувати. Львів. 25/XI, 1911. Вол. Гнатюк"⁵*, — і віддамо на розсуд графологам, дотримуючись при цьому думки про цензуру, яка підтверджується ще й змістом твору, що, безперечно, зачіпає за живе устої імперії.

Як би там не було, але драму "Різними шляхами" (написану 14 січня — 23 березня 1903 р. у Львові) не можна обійти увагою, досліджуючи творчий доробок митця. Процес становлення його драматургічного хисту точною відліку мав саме представлений твір, а не "Дизгармонію" (1906), як вважалося раніше. Винниченко, який уже в перших оповіданнях заявив про своє неприйняття літературної традиції у прозі й оголосив бій авторитетам, у 1903 р. сам ще не відійшов від них у драматургії. Вчорашній студент-арештант, вдалий прозаїк-дебютант, покинувши самовільно 5-ий саперний батальйон, майне до Галичини, захоплений двома своїми пристрастями: літературою та політикою, — і з притаманним йому запалом візьметься за перо, аби підкорити ще й театральну публіку, але... Надмірна кількість персонажів — їх без селян, що беруть участь у масових сценах, п'ятнадцять; переобтяженість проблемами, відсутність наскрізного конфлікту — на композиційному рівні, данина традиції корифеїв — соціальна побутовість, викривальність

¹ *Винниченко В. Мохноноге / Пер. сл. С.Михиди "Воно живе в кожному з нас..." (Про п'єсу В.Винниченка, яка вважалася загубленою) // Вежа. — 1996. — № 4–5. — С. 3–30; 1997. — № 6–7. — С.23–66.*

² *Винниченко В. Різними шляхами (рукопис). — Центральный державный архив вищих органів влади та управління (ЦДАВО) України. — Ф. № 1823. — Оп. 1. — Од. зб. № 8. — 86 арк.; Винниченко В. Дорогу красі (рукопис). — ЦДАВО України. — Ф. № 1823. — Оп. 1. — Од. зб. № 9. — 49 арк.*

³ *Див.: Михида С. Лист зі Знамянки (про листування Володимира Винниченка з редакцією "Літературно-наукового вісника") // Поріг. — 1994. — №4.*

⁴ *Див.: Стельмашенко В. Володимир Винниченко: Анотована бібліографія. — Едмонтон, 1989.*

⁵ *ЦДАВО України. — Ф. № 1823. — Оп. 1. — Од. зб. № 8. — Арк. 87.*

— на змістовому, не дали змоги письменникові-початківцю створити шедевр, як це сталося із “Силою і красою” та як бажалося авторові.

Із драмою “Дорогу красі” у плані інформації пощастило більше. Цього разу завдяки епістолярію. Написана п’єса протягом тижня, 14–23 січня 1910 р., в Парижі. Як відомо, письменник і “за сумісництвом” революціонер — знову, як і у випадку з п’єсою “Ріжними шляхами”, — *persona non grata* в Росії. Проте він активно листується з друзями на батьківщині, перебуває на вершині творчого піднесення. Але нездійснене бажання непокоїть митця. Його вабить слава майстра у найскладнішому з літературних родів, а твори, які з’явилися до цього, не відповідають бажаному ідеалу, не задовольняють ні автора, ні публіку. І недрукована п’єса “Ріжними шляхами”, й опубліковані “Дизгармонія”, “Щаблі життя”, “Великий молох”, “Голота”, “Memento”, “Чужі люди”, що потрапили в читацький дискурс, були претензійними спробами оновити репертуар українського театру. Якоюсь мірою — на рівні змісту — це вдалося, а от із формою, зі сценічністю не дуже. Бракувало майстерності, заважала й традиціоналістська критика, яка взагалі відкидала революційні для української традиції проблеми шлюбу, спадковості, нової моралі. Особливо дісталось митцеві за перші три, уточнимо — друковані, твори, де він безапеляційно утверджуватиме теорію “чесності із собою” — адже мало самої ідеї, навіть найоригінальнішої. І тоді з’являється драма, де письменник намагається представити всі щойно зазначені проблеми, поєднавши їх універсальною категорією краси. У супровідному листі до Євгена Чикаленка, якому автор одразу після написання (лист від 24.01.1910 з Парижа) відіслав твір, він просить висловитися з приводу тексту й особливо радий був би прочитанню Миколою Садовським (його непокоїть питання сценічності). Хоча одразу й зауважує: “Як бачите самі, я не міг удержатися, щоб не втиснути ідею. Не можу інакше, Єв[гене] Х[арламповичу]. [...] Мені гидко писати тільки для того, щоб уподобатися публіці. [...] Чи повинен я тільки про заробіток авторський дбати? Чи, може, завдання всякого чесного художника лежить ще й поза власним матеріальним інтересом”⁶.

Не зовсім втішна відповідь Є.Чикаленка з приводу можливості друку й постановки п’єси на сцені не розчарують письменника у можливості писати драми далі, хоч саму “Дорогу красі” обіцяє знищити (на щастя, це були тільки обіцянки і твір таки дійде до читача, нехай із запізненням майже у 100 років). “Я хочу, щоб мої річі ставились і дивились з охотою, а не так собі, — зауважує митець з приводу можливості доопрацювання. — Раз *вся* п’єса не сценічна й не захопить глядача, то ніякі правки нічого не допоможуть. [...] Не хочу. Краще постараюсь написати щось нове, дивлячись на цю, як на *показчик того, що так не треба робити*” (Париж, 05.02.1910). Курсив наш — М.К.).

Наступні кроки письменника в царині драматургії покажуть, що він не був голослівним. І п’єса “Дорогу красі” посприяла цьому досить потужно. Важливими, на нашу думку, стали не проблема (вона не нова і високохудожньо буде реалізована дещо пізніше у “Чорній Пантері...”), не конфлікт (він композиційно досить невиразний, а на рівні змісту, навпаки, занадто тенденційний); Винниченко у цій драмі знайшов *свого героя*, вірніше, *героїню*, яка прикрасить українську сцену нестандартністю (жінка, що не підтримує домашнє вогнище, а добуває для нього дрова), оригінальністю (Мефістофель не часто з’являється на очі в жіночій подобі) і шармом жіночої незалежності, якого не вистачало досі і текстам Винниченка, й українській драматургії загалом.

Підтвердженням цьому можуть стати блискучі, визнані глядачем і критикою, перевірені часом і сценою драми “Брехня”, “Чорна Пантера і Білий Медвідь”, “Гріх”, “Закон”, де головну роль також гратиме сильна жінка, а інфантилізований чоловік виконуватиме лише функцію тла, “скрипки” (образ із п’єси “Дорогу красі”), на якій майстерно „грає” сповнена сил, енергії, бажань і можливості змінювати світ за законами краси і „новою” моралі обраниця.

⁶ ЦДАВО України. — Ф. № 1823. — Оп. 1. — Од. зб. № 35. Далі, цитуючи тексти листів до Є.Чикаленка, вказуємо їх дати у тексті.

Звичайно, Винниченкові не вдається ще універсалізувати ідею, подати її у “форматі” загальнолюдських цінностей, зрозумілих світовому читацькому й глядацькому загалові. Письменник, як і в перших своїх драматичних спробах, намагається досягнути неосяжне, в межах тексту, що за родовим канонам має бути лаконічним, порушує одразу декілька масштабних проблем. Але образ головної героїні, без сумніву, вдався митцеві. Її зовнішню привабливість, шарм, жіночність (риси, яких, відверто кажучи, не вистачало українській літературі) уже визнаний у прозі майстер портрету відтворить блискуче.

Вдається письменникові проникнути й у внутрішній світ героїні. Для цього він користується як традиційними засобами, на зразок *характеристики іншими персонажами, показу героя в дії*, так і досить модерними, як для української драми, прийомами, зокрема *психологізованими ремарками*, що відбивають не лише поведінку персонажа на сцені, а й нюанси психічних станів у кожній окремий момент дії. Цікавою формотворчою знахідкою стало і вкраплення нової для драматургії форми — *поток свідомості*, що виконує характеротворчу (передає неуважність, невпевненість у собі однієї з героїнь твору — Марти) і зображально-виражальну (точно передає психічний стан, її невірноваженість, розгубленість) функції.

Загалом же можемо підсумувати: В.Винниченко у драмі “Дорогу красі” був за крок до успіху. Його запал, висловлений у листі до Є.Чикаленка: “Навмисне перештудіюю різних драматургів (чого, на жаль, я досі не робив), сам серйозніше, пильніше, об’єктивніше буду придивлятися до своїх образів *і, певний, дійду свого!*” (Париж, 05.02.1910), — реалізувався всього через 9 місяців у блискучій драмі “Брехня”, яка принесла йому славу драматурга зі світовим ім’ям.

Винниченко “дійшов свого”, крок за кроком рухаючись до гармонії і краси, шукаючи власних шляхів. П’єси “Різними шляхами” та “Дорогу красі”, представлені сьогодні загалу, — чудова можливість побачити ще одну, нікому досі не відкриту, іпостась Володимира Винниченка і його творчості, а ще — підтвердження класичної істини: “рукописи не горять”.

м. Первомайськ Миколаївська обл.

Аліса Меншій

У СТАНОВЛЕННІ І БЕЗ ІДЕАЛІЗАЦІЇ: М.Грушевський у романі Ю.Хорунжого “Вірую”

У 60–90-х рр. в українській літературі з’явилося значно більше історико-біографічних романів та повістей, ніж за весь попередній період. Тривала, фактично тридцятилітня перерва, після есеїстичних книжок В.Петрова “Аліна й Костомаров” (1929) і “Романи Куліша” (1930) закінчилася на поч. 60-х появою низки художніх життєписів.

Щодо якісної оцінки новітньої історико-біографічної прози висловлювалися різні, часом діаметрально протилежні спостереження. Так, М.Жулинський зазначив: “Серйозні зміни відбулися в історичному та історико-біографічному романі, особливо в 70-х рр. На передній план у кращих книгах виходить “філософія історії” і морально-психологічне дослідження минулого, яке “перепускається” крізь спогади, роздуми й переживання головного героя”¹. Наголосимо: поруч із оптимістичними заявами лунали й досить

¹ Жулинський М. Роздуми над українською прозою 60–80-их років // Рад. літературознавство. — 1987. — №1. — С. 20.